

*Andrzej Szabaciuk**

Migracje zarobkowe z Europy Wschodniej do państw Grupy Wyszehradzkiej po 2014 r.

Wprowadzenie

Po rozpadzie Związku Radzieckiego zdecydowana większość państw Europy Środkowej jednoznacznie zadeklarowała chęć integracji ze strukturami transatlantyckimi. Najszybciej założony cel zrealizowały państwa Grupy Wyszehradzkiej i państwa nadbałtyckie. Z perspektywy kilkunastu lat członkostwa w Unii Europejskiej i NATO możemy jednoznacznie stwierdzić, że decyzja ta diametralnie zmieniła sytuację państw regionu. Istotnie wzrósł ich poziom bezpieczeństwa, poprawiła się sytuacja gospodarcza oraz warunki bytowe.

Utrzymujące się nadal duże różnice w dochodach obywateli państw Europy Środkowo-Wschodniej i UE-15 przyciągają zagranicznych inwestorów, ale jednocześnie zachęcają miejscową ludność do wyjazdów zarobkowych na Zachód. Po 2004 r. ta tendencja obserwowana była we wszystkich państwach Grupy Wyszehradzkiej, państwach nadbałtyckich, ale także m.in. w Bułgarii, Rumunii. Masowa skala zjawiska zaskoczyła polityków z Europy Zachodniej, którzy nie spodziewali się tak dużych migracji zarobkowych z nowych państw członkowskich. Rozmiary ruchu wędrownego oraz problemy gospodarcze wywołane kryzysem finansowym z 2008 r. przyczyniły się do wzrostu popularności ugrupowań ksenofobicznych i antyimigranckich. Nastroje niechętne wobec imigrantów zarobkowych pogłębił tzw. kryzys migracyjny, będący m.in. następstwem Arabskiej Wiosny, oraz zamachy terrorystyczne organizowane przez osoby powiązane z bliskowschodnimi terrorystami¹.

* Dr **Andrzej Szabaciuk** – Katedra Studiów Wschodnich, Instytut Nauk Politycznych i Spraw Międzynarodowych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, e-mail: aszabaciuk@gmail.com.

¹ Zob. P. Borkowski, *Wymiar polityczny uchodźstwa*, w: *Uchodźcy w Europie. Uwarunkowania, istota, następstwa*, red. K.A. Wojtaszczyk, J. Szymańska, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2017, s. 42–47.

Temat masowego napływu do Europy osób z Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu (MENA) jest szeroko relacjonowany w opiniotwórczych mediach o zasięgu globalnym, podnoszony był wielokrotnie w trakcie europejskich kampanii wyborczych czy referendalnych, m.in. przed referendum w sprawie Brexitu. Kwestia uregulowania problemu masowego napływu uchodźców/imigrantów, zapewnienia im schronienia oraz relokacji, urosła do jednego z kluczowych wyzwań stojących przed politykami europejskimi. Na tym tle uwidoczniły się wyraźne różnice w podejściu do problemu części nowych państw członkowskich. Najgłośniej przeciwko proponowanej polityce imigracyjnej, a przede wszystkim przymusowej relokacji uchodźców, protestowały państwa Grupy Wyszehradzkiej².

W czasie kiedy w kuluarach brukselskich gabinetów wypracowywano kompromisowe rozwiązania, które miały pomóc opanować pogłębiający się kryzys uchodźczy, we wschodnim sąsiedztwie Unii Europejskiej gwałtownie eskalował kryzys ukraiński. Wielowymiarowy konflikt ukraińsko-rosyjski i jego następstwa polityczne oraz gospodarcze diametralnie zmieniły sytuację milionów ludzi żyjących na obszarze poradzieckim. Osłabiło to pozycję Federacji Rosyjskiej jako głównego państwa imigracyjnego regionu i zwiększyło atrakcyjność wyjazdów na Zachód.

Celem artykułu będzie przedstawienie uwarunkowań, skali oraz konsekwencji masowych migracji zarobkowych z Europy Wschodniej do państw Grupy Wyszehradzkiej w warunkach przeciągającego się kryzysu ukraińskiego. Zastanowimy się, jak uwarunkowania gospodarcze, polityczne, społeczne i kulturowe mogą w przyszłości kształtować strumienie migracyjne z Europy Wschodniej do państw Grupy Wyszehradzkiej oraz czy Europa Środkowa traktowana być powinna jako cel ostateczny migracji, czy tylko etap na drodze do Europy Zachodniej. Ważnym problemem badawczym będzie również znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy narastająca fala migracji zarobkowych ze Wschodu może skierować się także do innych państw regionu tzw. Trójmorza, przede wszystkim do Bułgarii i Rumunii oraz do państw nadbałtyckich, a także w jaki sposób może ona oddziaływać na sytuację państw Europy Środkowej i całej Unii Europejskiej.

² *The V4 towards migration challenges in Europe. An Analysis and Recommendations*, red. R. Łoś, A. Kobierecka, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 29–34.

Uwarunkowania migracji zarobkowej z Europy Wschodniej do państw V4

Emigracja zarobkowa z obszaru poradzieckiego do Europy Środkowej nie jest zjawiskiem nowym. Wzrost zainteresowania tym kierunkiem migracji obserwowany był począwszy od rozpadu Związku Radzieckiego, jednak w pierwszym okresie skala wyjazdów była stosunkowo niewielka ze względu na trudną sytuację gospodarczą większości państw dawnego bloku wschodniego w latach 90. Z tego powodu znacznie częściej emigranci z Europy Wschodniej wyjeżdżali na zachód Europy. Stopniowa poprawa koniunktury miejscowych gospodarek nie wpłynęła na zmianę tych trendów, ponieważ wraz z postępującym w Państwach Europy Środkowej procesem dostosowywania regulacji prawnych do wymogów Unii Europejskiej wprowadzano stopniowo reżim wizowy, utrudniając migrację zarobkową ze Wschodu.

Jednocześnie po 2000 r. obserwowaliśmy poprawiającą się koniunkturę gospodarczą w Federacji Rosyjskiej, co w połączeniu z obowiązującym na obszarze WNP reżimem bezwizowym zachęcało do migracji zarobkowych do Rosji. W ten sposób Federacja Rosyjska w przeciągu kilku lat uzyskiwała status jednego z największych państw imigracyjnych w skali globalnej. Według wyliczeń ONZ, w 2010 r. w Rosji żyło 12,27 mln imigrantów, co stanowiło 8,7% całej populacji państwa i sytuowało Rosję na drugim miejscu na świecie pod względem liczby imigrantów po Stanach Zjednoczonych (42,81 mln) i przed Republiką Federalną Niemiec (10,75 mln)³. I chociaż globalne procesy migracyjne – w tym masowy napływ imigrantów i uchodźców do Europy po 2010 r. oraz kryzys ukraiński – przyczyniły się do zmian w przywoływanym zestawieniu, to Rosja w dalszym ciągu pozostała jednym z największych państw imigracyjnych w skali globalnej⁴.

Po 2004 r. w państwach Europy Środkowej nasilała się emigracja zarobkowa do państw Europy Zachodniej, głównie do Niemiec i Wielkiej Brytanii. Według wyliczeń Macieja Duszczyka i Kamila Matuszczyka w latach 2004–2013 liczba obywateli państw Grupy Wyszehradzkiej rezydujących w państwach EU-15 wzrosła z 812 tys. do 2,38 mln. Dużo osób

³ United Nations, *International Migration Report 2009: A Global Assessment*, United Nations, New York 2011, s. XIX, 263.

⁴ Według wyliczeń ONZ, w 2017 r. Rosja była czwartym największym państwem imigracyjnym w skali globalnej z populacją imigrantów wielkości 11,7 mln. Na pierwszym miejscu utrzymały się Stany Zjednoczone (49,8 mln), drugie zajęła Arabia Saudyjska (12,2 mln), a trzecie Niemcy (12,2 mln). Zob. United Nations, *International Migration Report 2017*, United Nations, New York 2017, s. 6.

wyjechało również z Rumunii i Bułgarii⁵. Dodajmy jednak, że te statystyki nie oddają w pełni skali migracji, ponieważ wielu Polaków zdecydowało się na wyjazd do Norwegii czy na Islandię, dodatkowo wyżej przywołane wyliczenia nie obejmują imigrantów krótkookresowych czy cyrkulacyjnych.

Duży odpływ emigrantów nie zwiększył w sposób istotny atrakcyjności państw Grupy Wyszehradzkiej w oczach potencjalnych imigrantów z Europy Wschodniej. Do wyjazdów zniechęcały bariery formalne, stosunkowo niskie zarobki oraz trudności ze znalezieniem pracy, co było konsekwencją utrzymującej się przez lata wysokiej stopy bezrobocia. Według wyliczeń Eurostatu, w 2005 r. w Polsce wynosiła ona 17,9%, w Czechach 7,9%, na Słowacji 16,4% i na Węgrzech 7,2%⁶. Stopniowo jednak sytuacja gospodarcza państw regionu zaczęła się poprawiać, co znalazło odbicie w podstawowych wskaźnikach makroekonomicznych i przełożyło się na wzrost zainteresowania wyjazdami do pracy w Europie Środkowej. W latach 2004–2013 Ukraińcy stanowili największą grupę imigrantów spoza Unii we wszystkich państwach Grupy Wyszehradzkiej i ich udział w ogólnej liczbie imigrantów systematycznie rósł⁷.

W Federacji Rosyjskiej wielkość fali imigracyjnej stopniowo zaczęła się zmniejszać po 2008 r. wraz pogorszeniem się koniunktury. Rosja należała do tego grona państw europejskich, które stosunkowo mocno odczuły skutki zawirowań wywołanych kryzysem finansowym. Pogarszająca się sytuacja na rynku pracy przyniosła ze sobą wzrost nastrojów ksenofobicznych i – co jest specyficzną cechą Rosji – pogłębiała także niechęć do migrantów wewnętrznych, głównie z Kaukazu Północnego⁸. Władze federalne musiały zareagować na te niepokojące zjawiska, gdyż mogły one zwiększyć poziom polaryzacji społeczeństwa rosyjskiego, a w skrajnym przypadku podsyć na nowo separatyzm północnokaukaski. I chociaż masowa imigracja zarob-

⁵ Liczba emigrantów z Polski rezydujących w państwach UE-15 wzrosła z 580 tys. do 1,88 mln, z Węgier z 92 tys. do 221 tys., ze Słowacji z 66 tys. do 165 tys. i z Czech z 74 do 112 tys. Dodatkowo w analizowanym okresie wzrosła także znacząco liczba rezydentów z Rumunii i Bułgarii (odpowiednio z 541 tys. do 2,32 mln i ze 171 tys. do 505 tys.). Zob. M. Duszczyk, K. Matuszczyk, *A One-way Ticket? Migration in Europe from the Perspective of CEE Countries*, Central and Eastern Europe Development Institute, Warsaw 2015, s. 13.

⁶ *Unemployment rate 2005–2016*, Eurostat, www.ec.europa.eu (dostęp 13.04.2018).

⁷ M. Duszczyk, K. Matuszczyk, op.cit., s. 18.

⁸ Ksenofobia w Federacji Rosyjskiej ma trzy podstawowe wymiary: etnofobii, migrantofobii i niechęci wobec innych religii (głównie islamofobii). Zob. В.И. Мукомель, *Ксенофобия и мигрантофобии в России: истоки и вызовы*, Консорциум Прикладных Исследований по Международной Миграции, (W.I. Mukomiel', *Ksienofobija i migrantofobii w Rossii: istoki i wyzowu*. *Konsorcium Prikladnych Issledowanij po Miedzunarodnoj Migracii*), European University Institute, Florence 2013, s. 1–4.

kowa była z punktu widzenia rosyjskiej gospodarki, ale także polityki ludnościowej zjawiskiem jak najbardziej pozytywnym, konieczna była radykalna zmiana długofalowych założeń polityki migracyjnej. Fundamenty nowej polityki wyłożone zostały w koncepcji polityki migracyjnej z 2007 r. Zakładała ona ograniczanie napływu niewykwalifikowanych imigrantów zarobkowych oraz intensyfikację akcji repatriacyjnych głównie z tzw. bliskiej zagranicy. Implementacja przywołanej koncepcji zbiegła się z eskalacją konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, który diametralnie zmienił sytuację polityczną i gospodarczą regionu poradzieckiego, co skutkowało znaczącą zmianą kształtu strumieni migracyjnych na obszarze poradzieckim⁹.

Wcielanie w życie nowej polityki migracyjnej postępowało stopniowo, począwszy od 2007 r., w którym Rosja zainicjowała pierwszy zakrojony na szeroką skalę program repatriacyjny. Dalszym etapem była reforma systemu pozwoleń na pracę, patentów i systemu zezwoleń na pobyt czasowy w Federacji Rosyjskiej wprowadzona w latach 2010–2015. Nowe regulacje znacznie ograniczyły możliwość przenikania nierejestrowanym imigrantom zarobkowym z państw WNP do gospodarki nieformalnej. Obywatele państw poradzieckich, które nie przystąpiły do Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej, chcąc uzyskać patent umożliwiający im podjęcie legalnej pracy, musieli zdać egzamin integracyjny z języka rosyjskiego, historii Rosji i elementów prawa. Konieczne też było pokrycie kosztów wymaganych badań lekarskich oraz comiesięczne opłacanie patentu, którego cena ustalana była indywidualnie przez podmioty federalne w zależności od zapotrzebowania na imigrantów zarobkowych¹⁰.

Nowa polityka migracyjna Rosji w połączeniu z przedłużającym się kryzysem ukraińskim, skutkującym istotnym pogorszeniem wskaźników gospodarczych praktycznie we wszystkich państwach poradzieckich, w dalszym ciągu mocno zależnych od wymiany handlowej z Rosją, zwiększyła niedobory pracowników na rosyjskim rynku pracy przez spadek atrakcyjności imigracji zarobkowych do Rosji. Szybko rosły koszty utrzymania będące przede wszystkim efektem załamania się kursu rubla do dolara amerykańskiego, embarga nałożonego przez Rosję na produkty

⁹ Концепция демографической политики Российской Федерации на период до 2025 года. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 9 октября 2007 г. № 1351 (Konceptcja demograficznej polityki Rossijskiej Fiedieracji na pieriod do 2025 goda. Utwierdziena Ukazom Priezidenta Rossijskoj Fiedieracji ot 9 oktrjabrja 2007 goda № 1351), www.demoscope.ru (dostęp 13.04.2018).

¹⁰ Szerzej: M. Denisenko, *Migration to Russia and the Current Economic Crisis, w: Migration and the Ukraine Crisis. A two-country perspective*, red. A. Pikulicka-Wilczewska, G. Uehling, E-International Relations, Bristol 2017, s. 136–138.

spożywcze z państw, które poparły antyrosyjskie sankcje, spadku bezpośrednich inwestycji zagranicznych oraz wojny handlowej z Ukrainą¹¹.

Stagnacja gospodarcza, brak perspektyw rozwoju, ograniczanie swobód politycznych oraz obywatelskich sprawiło, że wiele osób zdecydowało się na emigrację z Rosji, głównie na Zachód, tj. do Niemiec, Francji, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych. Wśród emigrantów ważną grupę stanowili wysoko wykwalifikowani pracownicy, zarówno pochodzący z zagranicy, jak i miejscowi. Decyzję o wyjeździe coraz częściej podejmowali także intelektualści i uczeni: przede wszystkim fizycy, matematycy, biologowie i chemicy. Precyzyjne określenie skali tego zjawiska jest niezwykle trudne, według wyliczeń amerykańskiej agencji wywiadowczej Stratfor, w latach 2011–2015 emigracja z Rosji wzrosła z ok. 40 tys. do 350 tys. osób rocznie¹². Nawet jeżeli są to szacunki mało precyzyjne, to wiele wskazuje na to, że obecna faza emigracji przewyższa tę znaną z lat 90. – według wyliczeń Anatolija Wiszniewskiego w latach 90., apogeum emigracji z Rosji poza obszar poradziecki przypadło na 1995 r. i osiągnęło poziom zaledwie 100 tys. emigrantów, a ogólna emigracja z Rosji w tym roku nie przekroczyła 200 tys. osób¹³.

Przed podobnym dylematem jak Rosjanie stają obecnie także obywatele innych państw Europy Wschodniej, przede wszystkim Ukrainy, Białorusi i Mołdawii. Szczególnie dotkliwie jest rozczarowanie tempem reform na Ukrainie, gdzie społeczeństwo zapłaciło tak wysoką cenę za swoje proeuropejskie sympatie. Mimo upływu czterech lat od tragicznych wydarzeń na kijowskim Majdanie władzom nie udało się skutecznie rozwiązać problemu korupcji, powoli wprowadzane są zmiany wynikające z umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską, opieszale postępuje deregulacja gospodarki, a oligarchowie w dalszym ciągu mają decydujący wpływ na kształt życia politycznego i gospodarczego państwa. Rozbudzone przez zryw rewolucyjny nadzieje zderzają się z szarą rzeczywistością państwa pogrążonego w recesji gospodarczej i permanentnym kryzysie systemu politycznego. Brak realnej poprawy warunków bytowych oraz przedłużający się konflikt z Rosją są istotnymi czynnikami warunkującymi skalę migracji zarobkowych z Ukrainy¹⁴.

¹¹ S.F. Larrabee et al., *Russia and the West after the Ukrainian Crisis. European Vulnerabilities to Russian Pressures*, Rand, Santa Monica 2017, s. 17–27.

¹² *Brain Drain Is Sapping Russia of Its Talent*, Stratfor, www.worldview.stratfor.com (dostęp 13.04.2018).

¹³ A.V. Korobkov, Z.A. Zaionchkovskaia, *Russian Brain Drain. Myths v. Reality*, „Communist and Post-Communist Studies”, Vol. 45, No. 3–4/2012, s. 328.

¹⁴ T. Stępniewski, *Ukraina: niepewna przyszłość w cieniu przeszłości*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, vol. 14, no. 4/2017, s. 91–93.

Dużą rolę przy podejmowaniu decyzji o emigracji odgrywa bliskość geograficzna i kulturowa, kontakty gospodarcze czy interpersonalne, związki rodzinne, małżeństwa mieszane oraz szereg innych czynników, które mogą zaważyć na decyzji o wyjeździe w indywidualnych przypadkach. Istotny może być również stosunek społeczeństwa przyjmującego do imigracji. Duże znaczenie w kontekście tych procesów ma zmiana wzajemnego postrzegania Ukraińców i Rosjan widoczna po 2014 r. Z badań socjologicznych przeprowadzonych przez niezależny rosyjski Ośrodek Analityczny Jurija Lewady wynika, że w maju 2017 r. zaledwie 26% ankietowanych Rosjan odnosiło się do Ukrainy pozytywnie, kiedy aż 44% Ukraińców deklarowało taki stosunek wobec Rosji¹⁵.

W przypadku państw Grupy Wyszehradzkiej niechętna postawa polityków wobec przyjmowania uchodźców i imigrantów jest po części odzwierciedleniem nastrojów społecznych. Warto jednak zwrócić uwagę, że w większości państw regionu występuje dość duże zróżnicowanie postaw społecznych wobec migracji z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej oraz z Europy Wschodniej. Przykładowo, według badań Czeskiego Instytutu Socjologii z początku 2016 r. zaledwie 12% respondentów zgodziłoby się przyjąć uchodźców z MENA, kiedy aż 40% zaakceptowałoby osoby uciekające przed wojną z Ukrainy¹⁶. Podobnie sytuacja przedstawia się w Polsce, gdzie zgodnie z badaniami CBOS ze stycznia 2017 r. tylko 28% respondentów zgodziłoby się przyjąć część uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki, ale jednocześnie 58% deklaruje chęć przyjęcia uchodźców/imigrantów ekonomicznych z Ukrainy¹⁷.

Największy wpływ na kształt strumieni migracyjnych z Europy Wschodniej miała i ma w dalszym ciągu emigracja z Ukrainy, jednego z największych państw regionu, którego obywatele często podejmowali prace na Zachodzie, przez co dysponują rozbudowaną siecią migracyjną w państwach Unii Europejskiej. Posiadają także niezbędny kapitał społeczny, co ułatwia ich szybką integrację ze społeczeństwem przyjmującym. Do 2014 r. ulubionym kierunkiem ich migracji była Federacja Rosyjska, jednak nowa polityka migracyjna Rosji oraz konflikt na wschodzie Ukrainy, ze wszystkimi jego następstwami, zmniejszyły znaczenie tego kierunku wyjazdów. Według wyliczeń Narodowego Banku Ukrainy w 2008 r.,

¹⁵ УНИАН, *Отношение украинцев к России остается лучше, чем россияне к Украине – опрос* (UNIAN, *Otnoszenie ukrainciw k Rossii ostaietsja luczsze, czet rossijan k Ukrainie – opros*), www.unian.net (dostęp 10.07.2017).

¹⁶ J. Večka et al., *Migration as a Political and Public Phenomenon: The Case of Czech Republic*, w: *The V4 towards...*, op.cit., s. 52.

¹⁷ *Stosunek Polaków do przyjmowania uchodźców*, Komunikat z Badań nr 1/2017, CBOS, styczeń 2017, s. 3–11.

w Rosji pracowało 48% wszystkich emigrantów zarobkowych z Ukrainy, a w Polsce zaledwie 8%. W 2017 r. odsetek ukraińskich emigrantów zarobkowych w Rosji zmniejszył się do 26,3%, a w Polsce wzrósł do 38,9%¹⁸. W efekcie Polska stała się najczęściej wybieranym kierunkiem emigracji zarobkowej. Dodajmy też, że w analizowanym czasie znacznie wzrosła liczba emigrantów ekonomicznych z Ukrainy, trudno jest jednak precyzyjnie określić rzeczywistą skalę emigracji ze względu na duże znaczenie migracji nierejestrowanej. Zauważmy, że według danych Banku Światowego w latach 2008–2016 udział transferów pieniężnych w PKB Ukrainy zwiększył się z 3,77% do 6,59%¹⁹.

Skala zjawiska

Jak już wspominaliśmy, wydarzeniem, które diametralnie zmieniło kształt procesów migracyjnych na obszarze poradzieckim, był wielowymiarowy konflikt rosyjsko-ukraiński wraz ze wszystkimi jego następstwami oraz nowa polityka migracyjna Federacji Rosyjskiej, której kluczowym celem było ograniczenie napływu taniej siły roboczej z państw tzw. bliskiej zagranicy. Wielkość strumieni migracyjnych kształtowała także polityka imigracyjna poszczególnych państw Grupy Wyszehradzkiej. Pod tym względem najbardziej liberalne rozwiązania wprowadziła Polska.

Precyzyjne określenie skali imigracji zarobkowej z Ukrainy do Polski rodzi szereg poważnych problemów²⁰. Przyczyny tego stanu rzeczy są analogiczne, jak w przypadku Federacji Rosyjskiej – zdecydowana większość gasterbeiterów przyjeżdżających do Polski z Ukrainy podejmuje pracę w gospodarce nieformalnej. Najczęściej zatrudniają się w rolnictwie, w sektorze przetwórstwa rolnego, w sektorze budowlanym oraz w usługach²¹ – są to

¹⁸ Національний банк України, *Інфляційний звіт*, Київ 2018, s. 28 (*Nacjonalny bank Ukrainy, Inflacyjny zвіт*, Kyjw 2018, s. 28).

¹⁹ *Migration and Remittances Recent Developments and Outlook*, World Bank, April 2017.

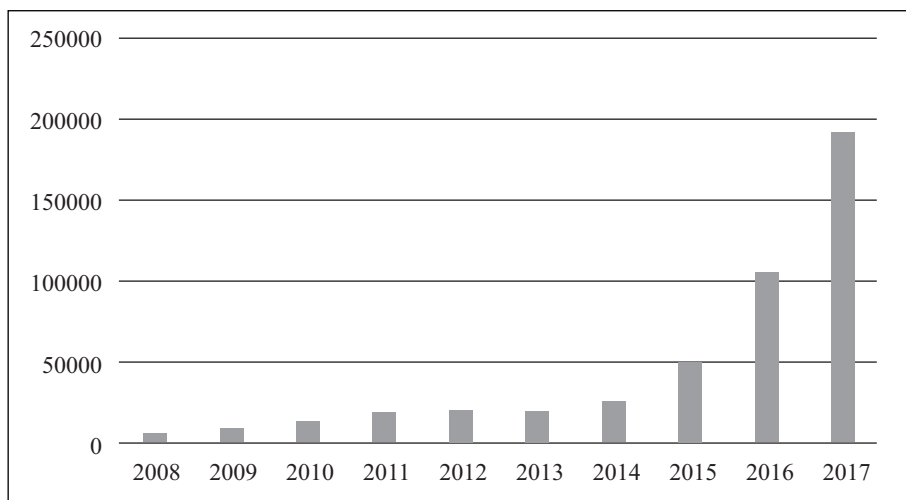
²⁰ Podrozdział stanowi rozbudowaną i zmodyfikowaną wersję fragmentu publikacji w języku rosyjskim wydanego w monografii naukowej poświęconej kryzysowi ukraińskiemu: А. Шабациук, *Иммиграция из Украины в Польшу в условиях украинского кризиса: масштабы и перспективы явления*, w: *Украинский вопрос: безопасность, экономика, общество. The Ukrainian Question: Security, Economy, Society*, red. Т. Стемпневси, А. Шабациук, Люблин–Бердянск 2017 (А. Szabaciuk, *Immigracja iz Ukrainy w Polsce w usłowijach ukainskogo krizisa: masztaby i pierspektiwy jawlienija*, w: *Ukrainskij wopros: bezopasnost', ekonomika, obszczestwo*, red. Т. Stepnieski, А. Szabaciuk, Lublin–Berdiansk 2017), s. 187–201.

²¹ М. Rzemek, *Nowe zasady zatrudniania Ukraińców*, „Rzeczpospolita”, 15.03.2017.

branże z dużym odsetkiem pracowników nierejestrowanych w Unii Europejskiej. Dodatkowo w zdecydowanej większości są to migranci tymczasowi lub cyrkulacyjni, pracujący w Polsce średnio do 5 miesięcy, co poważnie utrudnia rejestrację procesów migracyjnych²².

Aby oszacować przybliżoną liczbę imigrantów zarobkowych z Ukrainy w Polsce, należy posiłkować się różnorodnymi danymi statystycznymi. W tym celu pomocna może okazać się analiza statystyk przyznawania zezwoleń na pracę wydawanych przez określonego wojewodę, odpowiednio do siedziby pracodawcy pragnącego zatrudnić obcokrajowca, zezwoleń na pobyt czasowy lub stały czy oświadczeń o zamiarze zatrudnienia obcokrajowca przez polskiego pracodawcę składanych w odpowiednim Powiatowym Urzędzie Pracy.

Dane Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej pokazują, że rok do roku rośnie systematycznie liczba osób z Ukrainy pracujących w Polsce na podstawie zwykłego zezwolenia na pracę. Może to świadczyć o tym, że stale zwiększa się liczba osób, które chcą zalegalizować swój pobyt w naszym państwie. Coraz częściej są to specjaliści i przedsiębiorcy pragnący uruchomić swoją firmę w Polsce.

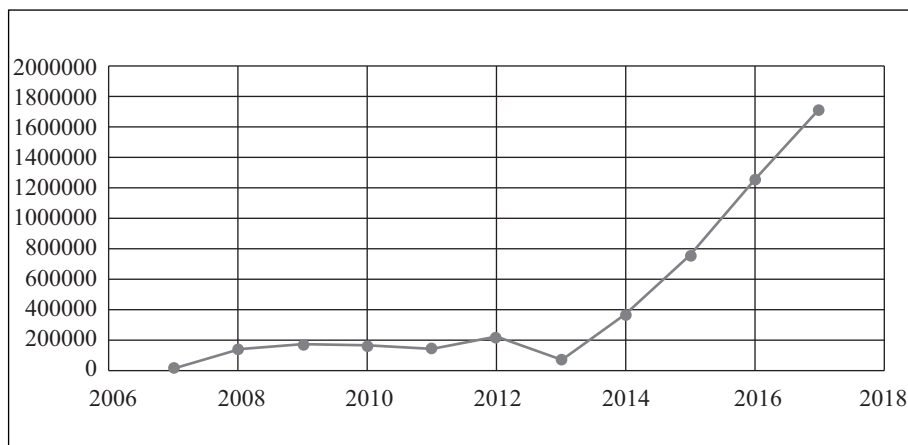

Wykres 1. Liczba zezwoleń na pracę wydawana obywatelom Ukrainy w latach 2008–2017

Źródło: *Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki*, dane Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, dane za lata 2008–2017.

²² F. Schneider, *Shadow economy in Europe*, ATKearney Reports, 2013, s. 11–15.

Warto jednak podkreślić, że większość Ukraińców pracujących w Polsce znalazła zatrudnienie oparte na uproszczonej procedurze rejestracji oświadczeń pracodawców wprowadzonej w 2006 r. w formie rozporządzenia do ustawy z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia cudzoziemców w Polsce. Rozporządzenie, w pierwszej redakcji, pozwalało obywatelom wybranych państw Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego (Białorusi, Ukrainy, Mołdawii, Gruzji, Federacji Rosyjskiej; od 1 stycznia 2014 r. dołączyli do nich obywatele Armenii) podejmować legalną pracę w Polsce przez okres nie dłuższy niż 90 dni raz na 180 dni. Początkowo nowe przepisy obejmowały wyłącznie 27 grup zawodowych wyselekcjonowanych pod względem ich przydatności z punktu widzenia polskiego rynku pracy²³. Rozporządzenie z 29 stycznia 2008 r. wprawdzie nie rozszerzyło tego okresu, ale pozwoliło na jego łączenie w skali całego roku, tzn. imigrant zarobkowy mógł pracować łącznie sześć miesięcy w ciągu roku²⁴.

Wykres 2. Liczba oświadczeń pracodawców o zamiarze zatrudnienia pracownika z Ukrainy

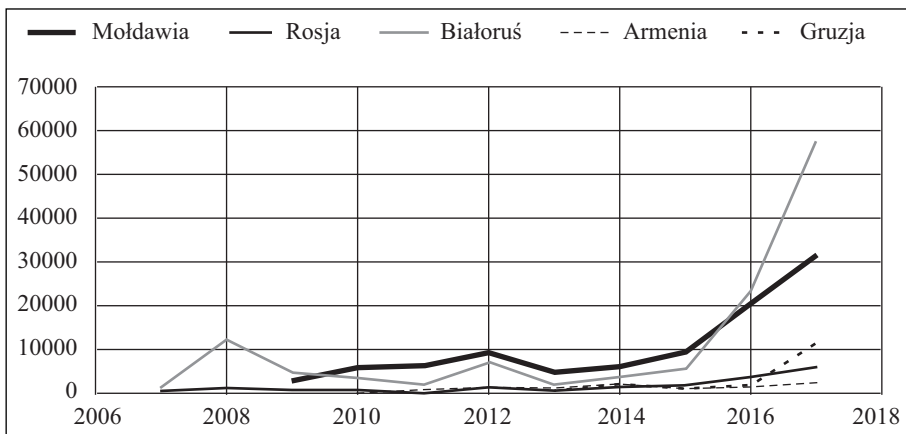
Źródło: *Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki*, dane Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, dane za lata 2007–2017.

Z uproszczonej procedury rejestracji oświadczeń pracodawców korzystało początkowo stosunkowo niewiele osób. Popularność tej formy

²³ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 30 sierpnia 2006 r. w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę, Dz.U. z 2006 r. nr 156, poz. 1116.

²⁴ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 29 stycznia 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę, Dz.U. z 2008 r. nr 17, poz. 106.

zatrudnienia obcokrajowców była nieduża i utrzymywała się na poziomie niespełna 230 tys. wniosków rocznie. Sytuację istotnie zmieniła dopiero aneksja Krymu i konflikt na wschodzie Ukrainy. W efekcie od 2013 r. obserwujemy szybki wzrost liczby osób zainteresowanych emigracją zarobkową przede wszystkim do Polski. I chociaż Ukraińcy stanowią grupę osób najchętniej korzystających z systemu oświadczeń, to zauważalne jest także rosnące zainteresowanie migracją zarobkową do Polski obywateli pięciu pozostałych państw objętych uproszczoną procedurą (zob. wykresy 2 i 3).

Wykres 3. Liczba oświadczeń pracodawców o zamiarze zatrudnienia pracownika z jednego z pięciu państw Europy Wschodniej

Źródło: ibidem.

Chcąc ograniczyć nielegalny handel deklaracjami o zamiarze zatrudnienia obcokrajowca oraz zwiększyć kontrolę nad szybko rosnącą falą migracji zarobkowej, władze Polski zmodyfikowały nieco uproszczoną procedurę zatrudniania imigrantów ekonomicznych z sześciu wyżej wymienionych państw. Od 1 stycznia 2018 r. procedura ta nie będzie stosowana w przypadku prac sezonowych. Zmianie nie ulegnie ani zakres osób nią objętych, ani sam proces rejestracji, jedynym *novum* jest wprowadzenie opłaty za rejestrację (30 zł) oraz ustanowienie obowiązku informowania Powiatowego Urzędu Pracy, czy dana osoba faktycznie podjęła pracę. Oświadczenie zostanie wycofane z rejestracji w przypadku, gdy potencjalny imigrant nie zacznie pracować u danego pracodawcy w określonym terminie²⁵.

²⁵ *Zatrudnienie i przeciwdziałanie bezrobociu. Zmiany w zatrudnianiu cudzoziemców – pytania i odpowiedzi*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, www.mpips.gov.pl (dostęp 27.12.2017).

W konsekwencji tych modyfikacji zmienione zostały także zasady zatrudniania pracowników sezonowych. Od 1 stycznia 2018 r. pracę sezonową w Polsce mogą wykonywać obywatele praktycznie wszystkich państw na podstawie nowych uproszczonych zezwoleń. Czas ich pobytu na terytorium państwa został wydłużony do dziewięciu miesięcy w roku. Uzyskanie zezwolenia będzie możliwe po spełnieniu trzech warunków: 1) imigrant sezonowy otrzyma analogiczne wynagrodzenie jak zatrudniony na podobnym stanowisku Polak; 2) pracodawca musi udowodnić, że podejmował wcześniej bez powodzenia zabieg o zatrudnienie Polaka; 3) praca wykonywana przez cudzoziemców musi mieć charakter pracy sezonowej (głównie w rolnictwie lub turystyce). Warto jednak podkreślić, że pracodawca wprowadził okres przejściowy, tzn. do 31 grudnia 2018 r. cudzoziemcy z Białorusi, Ukrainy, Mołdawii, Gruzji, Federacji Rosyjskiej oraz Armenii będą mieli możliwość pracować legalnie w Polsce na podstawie oświadczeń zarejestrowanych przed końcem 2017 r.²⁶

Oczywiście nie wszyscy Ukraińcy decydujący się na migrację do Polski korzystali z uproszczonej procedury rejestracji oświadczeń o zamiarze zatrudnienia cudzoziemca. Część osób pochodzenia polskiego podejmowała zatrudnienie na podstawie Karty Polaka. W sumie w latach 2007–2017 ponad 220 tys. mieszkańców obszaru poradzieckiego otrzymało Kartę Polaka, przy czym Ukraińcy, obok Białorusinów, stanowili największą grupę beneficjentów. Warto jednak zauważyć, że eskalacja kryzysu na Ukrainie nie wpłynęła w sposób istotny na liczbę wydawanych Kart Polaka. Od 2012 r. utrzymywała się ona mniej więcej na poziomie 30 tys. rocznie. W 2015 r. najwięcej kart otrzymali obywatele Białorusi – 13 004, Ukraińcom przyznano 964²⁷.

Do gospodarki nieformalnej mogą przenikać także osoby, które przyjeżdżają do Polski na turystycznych wizach Schengen, posiadacze paszportów biometrycznych mogący przebywać na terytorium Unii Europejskiej przez 90 dni bez wiz oraz obywatele Ukrainy objęci ułatwieniami w ramach umowy o Małym Ruchu Granicznym (MRG)²⁸. W ostatnich latach wyraźnie wzrosła także liczba imigrantów edukacyjnych z Ukrainy, którzy podejmują naukę w polskich szkołach wyższych. Polska jest zdecydowanie najpopularniejszym kierunkiem tego typu migracji. W 2016 r. studiowało tutaj ponad 35 tys. obywateli tego państwa, drugim popular-

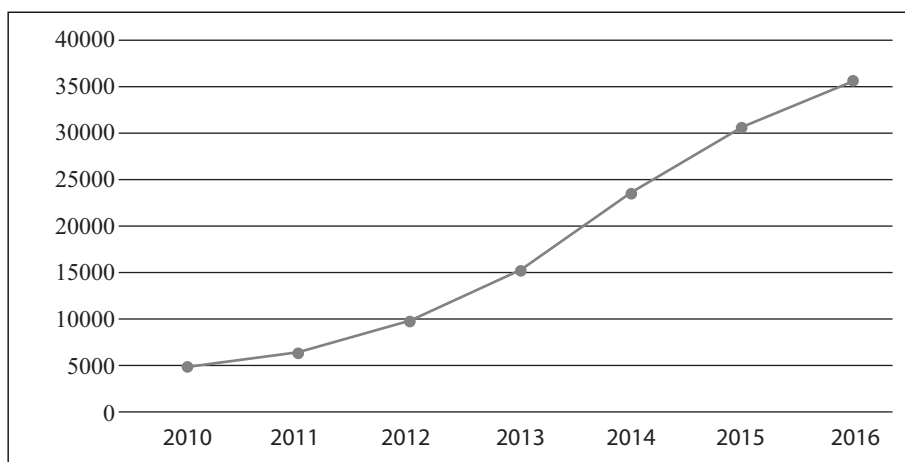
²⁶ Ibidem.

²⁷ *Raport Polskiej Służby Konsularnej [lata 2007–2016]*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Departament Służby Konsularnej, Warszawa 2008–2017.

²⁸ Szerzej: R.J. Kamiński, *Mały ruch graniczny między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą* [maszynopis rozprawy doktorskiej] Biblioteka Uniwersytetu w Białymstoku], Białystok 2016, *passim*.

nym kierunkiem są Niemcy z ok. 10 tys. studentów oraz Rosja z 6936 studentami²⁹.

Przyczyn wzrostu zainteresowania studiami w Polsce jest wiele. Za jedną z głównych możemy uznać chęć podjęcia jednocześnie pracy. Zagraniczni studenci w okresie studiów mogą pracować przez cały rok bez konieczności uzyskania pozwolenia na pracę, zwolnieni są także z części podatków, mogą więc pracować na podstawie umowy o dzieło i umowy zlecenie, co sprawia, że w oczach pracodawców są atrakcyjniejsi i łatwiej mogą znaleźć zatrudnienie. Według wyliczeń NBP z 2015 r., aż 57% studentów z Ukrainy deklarowało chęć podjęcia pracy w czasie studiów, najczęściej w formie pracy dorywczej³⁰.

Wykres 4. Liczba studentów z Ukrainy w polskich szkołach wyższych

Źródło: *Szkoły wyższe i ich finanse* [2010–2016], GUS, Warszawa 2011–2017.

Część osób decyduje się na studia w Polsce z powodu nieco wyższego poziomu nauczania na polskich uniwersytetach przy relatywnie podobnych kosztach opłat za studia – osoby posiadające Kartę Polaka mogą studiować za darmo. Studia w Polsce pozwalają też korzystać w znacznie szerszej mierze z programów i grantów Unii Europejskiej przeznaczonych na podniesienie poziomu badań i zwiększenie mobilności studentów i młodych naukowców. Duży wpływ na decyzję o wyjeździe ma również nadal powszechny problem korupcji i nepotyzmu na ukraińskich uczelniach.

²⁹ Національний банк України, (*Nacjonalnyj bank Ukrainy*, op.cit., s. 30.

³⁰ I. Chmielewska, G. Dobroczeck, J. Puzynekiewicz, *Obywatele Ukrainy pracujący w Polsce – raport z badania. Badanie zrealizowane w 2015 r.*, Departament Statystyki NBP, Warszawa 2015, s. 28.

Dodatkowo polskie szkoły wyższe, borykające się z poważnym niżem demograficznym, same stymulują migrację edukacyjną z kierunku wschodniego przez aktywną akcję promocyjną połączoną z uproszczonymi procedurami rekrutacji, zniżkami za czesne oraz odpowiednio dopasowanymi programami integracyjnymi, obejmującymi m.in. darmowe kursy języka polskiego. Pozytywne doświadczenia płynące z pracy ze studentami ze Wschodu zachęcają do większej otwartości na migrantów edukacyjnych z tego kierunku³¹.

Wyżej przytoczone dane cząstkowe mogą pomóc nam oszacować skalę imigracji zarobkowych z Ukrainy do Polski, jednak nie będą to szacunki precyzyjne. Dzięki wyliczeniom NBP, przygotowanym m.in. na podstawie analizy transferów pieniężnych przesyłanych przez ukraińskich imigrantów do rodzin, wiemy, że w Polsce obecnie pracuje rocznie ponad 1 mln imigrantów ekonomicznych z Ukrainy, przy czym na terytorium państwa nie przebywa jednocześnie więcej niż 500 tys. osób³².

W Czechach Ukraińcy stanowią największą grupę imigrantów zarobkowych spoza Unii Europejskiej. Pod koniec 2015 r. Czeski Urząd Statystyczny szacował ich liczbę na ponad 106 tys. Przy czym w większości byli to migranci długoterminowi lub osoby, które uzyskały zgodę na pobyt stały. W przeciwieństwie do sytuacji w Polsce obserwujemy tam wyraźny spadek liczby legalnie zatrudnionych imigrantów zarobkowych z Europy Wschodniej, głównie z Ukrainy. Największą liczbę Ukraińców pracujących w Czechach odnotowano w czerwcu 2009 r., kiedy na terytorium państwa oficjalnie mieszkało ich ponad 134 tys. Zmniejszającą się liczbą imigrantów z Ukrainy była przede wszystkim konsekwencją kryzysu finansowego z 2008 r. oraz restrykcyjnej czeskiej polityki migracyjnej³³.

Warto jednak podkreślić, że oficjalne dane nie uwzględniają imigrantów tymczasowych podejmujących zatrudnienie w szarej strefie, a jeszcze przed wprowadzeniem ruchu bezwizowego w czerwcu 2017 r. część Ukraińców trafiała do Czech nielegalnie przez Polskę³⁴. Ruch bezwizowy

³¹ Z. Rokita, *Majdan w trakcie sesji*, „Tygodnik Powszechny”, 25.10.2015.

³² I. Chmielewska, G. Dobroczyk, J. Puzynkiewicz, op.cit., s. 6.

³³ M. Seidlová, *International Migration In The Czech Republic: The Current State With An Emphasis on Ukrainian Migration*, w: *Current Migration Trends in V4 Countries: Focus on Migration from Ukraine*, red. V. Benč, Research Centre of the Slovak Foreign Policy Association, Prešov 2015, s. 35–39; Y. Leontiyeva, *Ukrainians in the Czech Republic: On the Pathway from Temporary Foreign Workers to One of the Largest Minority Groups*, w: *Ukrainian Migration to the European Union. Lessons from Migration Studies*, red. O. Fedjuk, M. Kindler, Springer Berlin Heidelberg, New York 2016, s. 134–140.

³⁴ LN: *Many Ukrainian workers coming to ČR through Poland*, „Prague Daily Monitor”, 21.03.2017.

ułatwił podejmowanie krótkotrwałego zatrudnienia w gospodarce nieformalnej i poważnie utrudnił oszacowanie skali zjawiska. Obecnie nie dysponujemy żadnymi, nawet przybliżonymi statystykami migracji nie-rejestrowanej w Czechach.

Na Węgrzech oficjalna liczba imigrantów zarobkowych z Ukrainy jest stosunkowo niewielka. Na dzień 1 stycznia 2015 r. zaledwie 6906 obywateli tego państwa miało zgodę na pobyt stały lub czasowy powyżej trzech miesięcy, co sytuowało Ukraińców na drugim miejscu pod względem liczby imigrantów, po obywatelach Rumunii, a na pierwszym wśród przybyźców z państw spoza Unii Europejskiej. Podobnie jak w Czechach, dane te nie uwzględniają imigrantów tymczasowych, którzy podejmują zatrudnienie w gospodarce nieformalnej dzięki wizom turystycznym Schengen, a po czerwcu 2017 r. także na skutek wprowadzenia ruchu bezwizowego. Kontrolę migracji zarobkowej utrudnia również prawo o obywatelstwie wydane w 2011 r., zezwalające przedstawicielom diaspory węgierskiej żyjącym poza granicami państwa na ubieganie się o obywatelstwo węgierskie. Dzięki nowym przepisom można łatwo uzyskać podwójne obywatelstwo w uproszczonym trybie, co tworzy szerokie pole do nadużyć, podobnie jak to ma miejsce w przypadku Karty Polaka. Chociaż władze Ukrainy nie uznają podwójnego obywatelstwa, wiele osób wykorzystuje nadarżającą się okazję, aby uzyskać prawo do legalnej pracy na terenie Unii Europejskiej. Według węgierskiego sekretarza stanu ds. narodowościowych Arpada Janosa Potapi, na mocy przepisów z 2011 r. obywatelstwo węgierskie otrzymało ok. 94 tys. obywateli Ukrainy, głównie żyjących na Zakarpciu. Problem paszportyzacji mieszkańców tego regionu oraz kontrowersje związane z prawem do nauczania mniejszości w języku ojczystym na Ukrainie należą do głównych kwestii spornych w obecnych stosunkach ukraińsko-węgierskich³⁵.

Na Słowacji wśród migrantów zarobkowych dominują obywatele państw UE (w 2012 r. stanowili 77% imigrantów), głównie z Czech, Niemiec, Polski, Węgier i Austrii. Napływ imigrantów spoza Wspólnoty utrudnia restrykcyjna polityka migracyjna. Ukraińcy stanowią największą grupę imigrantów spoza Unii Europejskiej, choć stosunkowo nieliczną. W 2007 r. zaledwie 3745 obywateli Ukrainy miało zgodę na pobyt czasowy lub stały, do 2012 r. liczba ta wzrosła nieznacznie – do 3915. Po 2014 r.

³⁵ D. Kósa, *Ukrainian Migration In Hungary*, Foundation of Subjective Values, Budapest 2015, s. 3–15; УНИАН (UNIAN), *Hungary Plays Ethnic Card in all Neighboring Countries: experts explain "Language Row" with Ukraine*, www.unian.net (dostęp 13.04.2018). Szerzej o węgierskiej polityce wobec diaspor zob. M.A. Waterbury, *Between State and Nation. Diaspora Politics and Kin-state Nationalism in Hungary*, Palgrave Macmillan, New York 2010, s. 53–116.

obserwujemy stopniowy wzrost liczby osób z tej kategorii – w 2015 odnotowano ich 9 tys. Ze względu jednak na niewielką skalę zjawiska trudno jednoznacznie stwierdzić, czy wspomniany przyrost łączy się bezpośrednio z eskalacją konfliktu ukraińsko-rosyjskiego, czy jest np. konsekwencją legalizowania pobytu przez imigrantów nieudokumentowanych. Podobnie jak w przypadku pozostałych państw V4, poważnym problemem jest oszacowanie skali migracji nierejestrowanej z Europy Wschodniej³⁶.

Konsekwencje masowej migracji z Europy Wschodniej do państw Grupy Wyszehradzkiej

Migracja z Europy Wschodniej do państw Grupy Wyszehradzkiej jest zjawiskiem, które w ostatnich latach niewątpliwie przybrało na sile. Przykład Polski dowodzi, że liberalna polityka imigracyjna może stymulować migracje zarobkowe z państw Europy Wschodniej, przynosząc wymierne korzyści gospodarce państwa imigracyjnego. Przybysze ze Wschodu, przede wszystkim z Ukrainy, dobrze wpasowują się w polski rynek pracy, zapełniając częściowo rosnącą liczbę wakansów, nie nadużywają systemu pomocy społecznej, są skłonni do nauki nowego zawodu i zmotywowani do pracy. W badaniu socjologicznym przeprowadzonym na zlecenie Otto Work Force Polska w 2015 r. na próbie 46 pracodawców zatrudniających Ukraińców większość ankietowanych pozytywnie odnosiło się do imigrantów zarobkowych z Ukrainy. Polscy pracodawcy cenią ich ze względu na dużą elastyczność zatrudnienia (91%), zwiększenie motywacji do pracy zatrudnionych wcześniej pracowników z Polski (41%), ograniczenie rotacji pracowników (23%). Na korzyść polegającą na mniejszych kosztach prowadzenia przedsiębiorstwa wskazało zaledwie 14% ankietowanych, co dowodzi, że głównym problemem polskich przedsiębiorców jest obecnie brak rąk do pracy³⁷.

Polscy pracodawcy zgłaszali także pewne uwagi. Najczęściej problemem były niewystarczające kompetencje językowe pracowników (64%), brak znajomości obowiązujących w Polsce norm i przepisów prawa (23%), wzrost kosztów prowadzenia przedsiębiorstwa (18%) oraz zauważalny negatywny stosunek do nich polskich pracowników (9%). Przywołany wzrost wydatków może wiązać się z często występującymi dodatkowymi

³⁶ V. Benč, *Challenges, Opportunities and Risks of Migration from Ukraine to Slovakia (and the V4)*, w: *Current Migration Trends...*, op.cit., s. 48–60.

³⁷ T. Kupczyk, *Ocena imigrantów z Ukrainy przez polskich pracodawców na przykładzie opinii klientów OTTO Work Force Polska*, w: *Imigranci wsparciem dla rynku pracy i rozwoju przedsiębiorstw*, red. T. Kupczyk, OTTO Work Force Polska, Wrocław 2017, s. 22.

kosztami organizacji zatrudnienia Ukraińców w Polsce, np. zakwaterowaniem, wyżywieniem, pomocą w dopełnieniu formalności związanych z legalizacją zatrudnienia i pobytu. Z drugiej strony zdaniem pracodawców imigranci z Ukrainy charakteryzują się większą motywacją do pracy (36%), pozytywnym stosunkiem do pracy (32%), rzadziej zmieniają pracę (27%), szybko się uczą (23%). Warto jednak podkreślić, że mimo pozytywnej oceny pracy imigrantów z Ukrainy większość pracodawców, gdyby miała wybór, zatrudniłaby Polaków (68%)³⁸.

Jak dowodzą wyniki badań ankietowych wśród ukraińskich pracowników w Polsce, przeprowadzonych przez przywoływaną już firmę Otto Work Force Polska w latach 2016–2017, zdecydowana większość imigrantów z Ukrainy to osoby pracujące fizycznie (94%), z wyższym wykształceniem (44%), które zdecydowały się na wyjazd do Polski głównie z powodu wyższych wynagrodzeń (94%), braku pracy na Ukrainie (67%) oraz trudnej sytuacji politycznej ich państwa (52%). Przeważająca grupa ankietowanych deklarowała, że chce zostać w Polsce na stałe (48%), a znacząca część chce regularnie przyjeżdżać do Polski i tutaj pracować (40%). Większość uważa, że Polska jest państwem otwartym lub raczej otwartym na pracowników z zagranicy (96%) i są zadowoleni lub raczej zadowoleni z pracy w Polsce (94%). Dodatkowo przeważająca część ankietowanych była usatysfakcjonowana warunkami pracy (68%) oraz z wynagrodzenia (90%), na ich pozytywne nastawienie wpływały także relacje z przełożonymi (87%), współpracownikami (89%) i ogólnie stosunek Polaków do Ukraińców (89%)³⁹.

Z punktu widzenia Polski eksperyment z migracją ze Wschodu okazał się znaczącym sukcesem. Pomimo masowego napływu Ukraińców do Polski nie obserwujemy znacznego wzrostu nastrojów ksenofobicznych czy niechęci wobec tej kategorii imigrantów zarobkowych. Przybysze z państw Europy Wschodniej nie generują problemów integracyjnych. Z reguły szybko uczą się języka, sumiennie pracują i nie stwarzają zagrożeń z punktu widzenia bezpieczeństwa wewnętrznego. Co więcej, polscy politycy, z niewielkimi wyjątkami, głównie wśród posłów ugrupowania Kukiz'15, pozytywnie wypowiadają się o migracji zarobkowej z kierunku wschodniego i widzą w niej panaceum na problemy demograficzne naszego państwa. Przykładowo, w czasie sesji plenarnej XXVI Forum Ekonomicznego w Krynicy Zdroju w 2016 r. wicepremier Mateusz Morawiecki podkreślił konieczność utrzymania otwartej polityki migracyjnej wobec imigrantów ze Wschodu: „Z rynku pracy ubędzie 750 tys. ludzi do 2020 roku, a jeżeli nie utrzymamy bodźców do utrzymania pracy, to

³⁸ Ibidem, s. 22–24.

³⁹ J. Przemysłańska-Włosek, *Opinia pracowników z Ukrainy na temat pracy w Polsce*, w: *Imigranci wsparciem dla...*, op.cit., s. 89–98.

może zniknąć kolejne 500–600 tys. ludzi. Ten ubytek może dotyczyć 10% polskiej siły roboczej. [...] To znaczy musimy podjąć bardzo intensywne działania do uzupełnienia tego ubytku. Jakkolwiek źle się dzieje na Ukrainie, przyciągnięcie tu miliona–dwóch ukraińskich obywateli to może być ogromny impuls dla samej Ukrainy za 4–6–8 lat. Jeśli Ukraińcy tu przyjadą, to część z nich założy rodziny i zostanie tu, ale znacząca część tam wróci⁴⁰. Podobnie na temat tej kategorii imigrantów wypowiedział się były minister spraw wewnętrznych i administracji Mariusz Błaszczak, broniąc polskiego stanowiska wobec projektu relokacji uchodźców, kiedy chwalił Ukraińców za to, że w przeciwieństwie do muzułmanów bardzo szybko się integrują⁴¹.

W aspekcie polityki imigracyjnej wobec przybyszów ze Wschodu obecny rząd kontynuuje politykę poprzedników, a nawet stopniowo liberalizuje przepisy umożliwiające dalszy napływ imigrantów ekonomicznych. Poważnym wyzwaniem, z jakim muszą się zmierzyć władze Polski, ale także innych państw Grupy Wyszehradzkiej, jest krótkoterminowa praca nierejestrowana. Wprawdzie w Polsce w ostatnich latach obserwujemy lawinowy wzrost liczby obcokrajowców opłacających składki ZUS, w pierwszym kwartale 2017 r. było ich ponad 330 tys., czyli o 50% więcej niż rok wcześniej (prawie 125 tys.) i o 100% więcej niż przed dwoma laty (193 tys.), to biorąc pod uwagę dynamikę migracji ze Wschodu w dalszym ciągu nawet kilkaset tysięcy obcokrajowców, głównie Ukraińców, może pracować w gospodarce nieformalnej⁴² – według wyliczeń Narodowego Banku Ukrainy, tylko 35% ukraińskich emigrantów pracuje za granicą legalnie, a ok. 61% znalazło zatrudnienie w szarej strefie⁴³.

Prawdopodobnie problemy z unikaniem opodatkowania pracy obcokrajowców zmniejszą się wraz z reformą systemu oświadczeń o zamiarze zatrudnienia obcokrajowca wprowadzoną 1 stycznia 2018 r. oraz ze wzrostem liczby imigrantów osiedlających się w na stałe. Warto jednak pamiętać, na co zwraca uwagę Magdalena Lesińska i Maciej Duszczyk, że bez poprawy poziomu diety kobiet imigracja zarobkowa tylko przesunie w czasie konieczność gruntownej reformy systemu emerytalnego i zabez-

⁴⁰ *Stabilna gospodarka w niestabilnych czasach. Krynica-Zdrój 6 września 2016 r.*, PAP, 6.09.2016.

⁴¹ *Błaszczak o społecznościach muzułmańskich: Nie integrują się z europejskimi*, PAP, 17.11.2017.

⁴² Wśród przyjezdnych dominują Ukraińcy 68% (227 tys.), ale dynamicznie rośnie także liczba legalnie pracujących Białorusinów i Mołdawian (wzrost o 60% rok do roku), ale także Hindusów (40% wzrost). Zob. A. Cieślak-Wróblewska, *Więcej Ukraińców zasila ZUS*, „Rzeczpospolita”, 30.05.2017.

⁴³ Національний банк України, (*Nacionalnyj bank Ukrainy*, op.cit., s. 29.

pieczenia społecznego. Imigranci też z czasem będą beneficjentami tych systemów i ich populacja również będzie się starzeć⁴⁴.

Problem niedoboru rąk do pracy oraz poszukiwania możliwości przezwyciężenia kryzysu demograficznego dotyczy wszystkich państw regionu Europy Środkowej, mocno dotkniętych migracją poakcesyjną. Polski eksperyment z imigracją zarobkową ze Wschodu może zachęcać pozostałe państwa regionu do liberalizacji polityki imigracyjnej. Pierwsze kroki w tym kierunku widoczne są obecnie w Czechach i na Węgrzech. Kluczowym pytaniem pozostaje jednak, czy migracja do Europy Środkowej będzie miała charakter docelowy, czy należy traktować ją jako jedynie etap w dalszej migracji w kierunku zachodnim. Wiele na ten temat pisano w Polsce po zniesieniu obowiązku wizowego dla Ukraińców wjeżdżających do UE w czerwcu 2017 r.⁴⁵ Większość obaw okazała się jednak niezasadniona.

Jednym z kluczowych czynników, które wpłynęły na brak radykalnej zmiany kierunków strumieni migracyjnych ze Wschodu po czerwcu 2017 r., było utrzymanie ograniczeń na legalną pracę tej kategorii imigrantów zarobkowych w większości państw UE. Bez znaczącej reformy polityk imigracyjnych poszczególnych państw Wspólnoty Polska nadal będzie najbardziej atrakcyjnym państwem imigracyjnym w UE, mimo znacząco mniejszych wynagrodzeń niż w państwach Europy Zachodniej. Biorąc jednak pod uwagę, że kluczowym kryterium emigracji zarobkowej z państw Europy Wschodniej do Polski są wyższe zarobki, każda liberalizacja polityki imigracyjnej w państwach lepiej sytuowanych niż Polska może przynieść ze sobą przekierowanie strumieni migracyjnych z Polski w innym kierunku. Zgodnie z badaniami potencjału migracyjnego na Ukrainie przeprowadzonymi we wrześniu 2017 r. przez badaczy z socjologicznej grupy Rejting, 37% ankietowanych chciałoby pracować w Niemczech, 26% w Polsce, 22% w Stanach Zjednoczonych, 21% w Kanadzie, 16% w Czechach, 6% w Rosji, na Słowacji 4%, na Węgrzech 3% i w Rumunii 2%⁴⁶. Jak zatem widzimy, Polska jest obecnie jedynym państwem Europy Środkowej, które Ukraińcy uważają za interesujący kierunek emigracji.

⁴⁴ M. Duszczczyk, M. Lesińska, *Upolitycznienie procesów demograficznych – próba podejścia teoretycznego*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje”, nr 34/2016, s. 19.

⁴⁵ *Zniesienie wiz dla Ukraińców w UE, to zła wiadomość dla polskiego rynku pracy. Wielu może wyjechać z Polski*, IAR, 9.12.2016.

⁴⁶ Рейтинг, *Динаміка міграційних настроїв українців*, Соціологічна група «Рейтинг», Київ, (Rejtyng, *Dynamika migracyjnych настроjów ukraińców*. Sociologiczna grupa „Rejtyng”, Kyjw), 2018., s. 18).

Podsumowanie

Pomimo znaczącego wzrostu migracji zarobkowej z kierunku wschodniego wiele wskazuje na to, że bieżący trend może się utrzymać, czy nawet nasilić w najbliższych latach i dotyczył będzie nie tylko Ukrainy, ale także innych państw regionu, przede wszystkim Białorusi, Mołdawii i Gruzji. Potwierdzają to przywołane wyżej statystyki Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej oraz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Do podobnych wniosków dochodzą zagraniczne instytucje analizujące skalę zjawiska, m.in. Narodowy Bank Ukrainy⁴⁷. Według wyliczeń ukraińskich naukowców z socjologicznej grupy Rejting z września 2017 r., ok. 35% Ukraińców planuje w najbliższym czasie udać się na emigrację. Przy czym z Zachodniej Ukrainy aż 41% respondentów, z Południa 34%, z Centrum 33% i ze Wschodu 32%⁴⁸.

Wszystko wskazuje na to, że mamy obecnie do czynienia z systemową zmianą kształtu strumieni migracyjnych na wschodzie Europy, która będzie formowała procesy migracyjne i ludnościowe w tej części świata przez najbliższe lata. Rosnąca rola strumieni migracyjnych w kierunku zachodnim może przyczynić się do znaczącego wzrostu migracji zarobkowej do państw Europy Środkowej, co przełoży się na wzrost konkurencyjności gospodarek Grupy Wyszehradzkiej przez poprawę sytuacji na rynku pracy i zahamowanie wzrostu płac. Jednak masowe migracje do Unii Europejskiej będą miały również kluczowe znaczenie z punktu widzenia procesów ludnościowych na obszarze poradzieckim, szczególnie na Ukrainie i w Federacji Rosyjskiej, które mierzą się z narastającym problemem depopulacji⁴⁹.

Bibliografia

Bečka J., Doboš B., Gantner F., Landovský J., Pítrová L., Riegl M., Waitzmanová S., *Migration as a Political and Public Phenomenon: The Case of Czech Republic*, w: *The V4 towards migration challenges in Europe. An Analysis and Recommendations*, red. R. Łoś, A. Kobierecka, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 9–82.

⁴⁷ Національний банк України, (*Nacionalnyj bank Ukrainy*), op.cit., s. 27–28).

⁴⁸ Рейтинг, op.cit., s. 6–7. (*Rejtyng*, op.cit., s. 6–7).

⁴⁹ T. Karabchuk, K. Kumo, E. Selezneva, *Demography of Russia. From the Past to the Present*, Palgrave Macmillan, London 2017, s. 27–47; B. Perelli-Harris, *Ukraine. On the Border Between Old and New in Uncertain Times*, „Demographic Research”, no. 19/2008, s. 1147–1154.

- Benč V., *Challenges, Opportunities and Risks of Migration from Ukraine to Slovakia (and the V4)*, w: *Current Migration Trends in V4 Countries: Focus on Migration from Ukraine*, red. V. Benč, Research Centre of the Slovak Foreign Policy Association, Prešov 2015, s. 45–64.
- Błaszczak o społecznościach muzułmańskich: Nie integrują się z europejskimi, PAP, 17.11.2017.
- Borkowski P., *Wymiar polityczny uchodźstwa*, w: *Uchodźcy w Europie. Uwarunkowania, istota, następstwa*, red. K.A. Wojtaszczyk, J. Szymańska, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2017, s. 34–47.
- Brain Drain Is Sapping Russia of Its Talent*, Stratfor, www.worldview.stratfor.com (dostęp 13.04.2018).
- Chmielewska I., Dobroczycki G., Puzynkiewicz J., *Obywatele Ukrainy pracujący w Polsce – raport z badania. Badanie zrealizowane w 2015 r.*, Departament Statystyki NBP, Warszawa 2015.
- Cieślak-Wróblewska A., *Więcej Ukraińców zasila ZUS*, „Rzeczpospolita”, 30.05.2017.
- Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki*, dane Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, dane za 2008–2017.
- Denisenko M., *Migration to Russia and the Current Economic Crisis*, w: *Migration and the Ukraine Crisis. A two-country perspective*, red. A. Pikulicka-Wilczewska, G. Uehling, E-International Relations, Bristol 2017, s. 129–148.
- Duszczyk M., Lesińska M., *Upolitycznienie procesów demograficznych – próba podejścia teoretycznego*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje”, nr 34/2016, s. 13–25.
- Duszczyk M., Matuszczyk K., *A One-way Ticket? Migration in Europe from the Perspective of CEE Countries*, Central and Eastern Europe Development Institute, Warsaw 2015.
- Kamiński R.J., *Mały ruch graniczny między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą* [maszynopis rozprawy doktorskiej], Biblioteka Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2016.
- Karabchuk T., Kumo K., Selezneva E., *Demography of Russia. From the Past to the Present*, Palgrave Macmillan, London 2017.
- Концепция демографической политики Российской Федерации на период до 2025 года. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 9 октября 2007 г. № 1351 (Konciepcija demograficzeskoj politiki Rossijskoj Fiedieracii na pieriod do 2025 goda. Utwierzdiena Ukazom Priezidienta Rossijskoj Fiedieracii ot 9 oktjabrja 2007 goda № 1351), www.demoscope.ru (dostęp 13.04.2018).

- Korobkov A.V., Zaionchkovskaia Z.A., *Russian Brain Drain. Myths v. Reality*, „Communist and Post-Communist Studies”, vol. 45, no. 3–4/2012, s. 327–341.
- Kósa D., *Ukrainian Migration In Hungary*, Foundation of Subjective Values, Budapest 2015.
- Kupczyk T., *Ocena imigrantów z Ukrainy przez polskich pracodawców na przykładzie opinii klientów OTTO Work Force Polska*, w: *Imigranci wsparciem dla rynku pracy i rozwoju przedsiębiorstw*, red. T. Kupczyk, OTTO Work Force Polska, Wrocław 2017, s. 17–28.
- Larrabee S.F., Pézard S., Radin A., Chandler N., Crane K., *Russia and the West after the Ukrainian Crisis. European Vulnerabilities to Russian Pressures*, Rand, Santa Monica 2017.
- Leontiyeva Y., *Ukrainians in the Czech Republic: On the Pathway from Temporary Foreign Workers to One of the Largest Minority Groups*, w: *Ukrainian Migration to the European Union. Lessons from Migration Studies*, red. O. Fedyuk, M. Kindler, Springer Berlin Heidelberg, New York NY 2016, s. 133–149.
- LN: *Many Ukrainian workers coming to ČR through Poland*, „Prague Daily Monitor”, 21.03.2017.
- Migration and Remittances Recent Developments and Outlook*, World Bank, April 2017.
- Мукомель В.И., Ксенофобия и мигрантофобии в России: истоки и вызовы, Консорциум Прикладных Исследований по Международной Миграции, (Mukomiel’ W.I., *Ksienofobija i migrantofobii w Rossii: istoki i wyzowy. Konsorcium Prikladnych Issliedowanij po Miedzunarodnoj Migracii*), European University Institute, Florence 2013).
- Національний банк України, Інфляційний звіт, Київ 2018 (*Nacionalnyj bank Ukrainy, Inflacijnyj zwit*, Kyjw 2018).
- Perelli-Harris B., *Ukraine. On the Border Between Old and New in Uncertain Times*, „Demographic Research”, no. 19/2008, s. 1145–1178.
- Przemysłańska-Włosek J., *Opinia pracowników z Ukrainy na temat pracy w Polsce*, w: *Imigranci wsparciem dla rynku pracy i rozwoju przedsiębiorstw*, red. T. Kupczyk, OTTO Work Force Polska, Wrocław 2017, s. 87–104.
- Raport Polskiej Służby Konsularnej [lata 2007–2016]*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Departament Służby Konsularnej, Warszawa 2008–2017.
- Рейтинг, Динаміка міграційних настроїв українців, Соціологічна група «Рейтинг», Київ 2018 (Rejtyng, *Dynamika migracionnyh nastrojiv ukrainciw*. Sociologiczna grupa „Rejtyng”, Kyjw 2018).
- Rokita Z., *Majdan w trakcie sesji*, „Tygodnik Powszechny”, 25.10.2015.

- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 29 stycznia 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę, Dz.U. z 2008 r. nr 17, poz. 106.
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 30 sierpnia 2006 r. w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę, Dz.U. z 2006 r. nr 156, poz. 1116.
- Rzemek M., *Nowe zasady zatrudniania Ukraińców*, „Rzeczpospolita”, 15.03.2017.
- Schneider F., *Shadow economy in Europe*, ATKearney Reports, 2013.
- Seidlová M., *International Migration In The Czech Republic: The Current State With An Emphasis on Ukrainian Migration*, w: *Current Migration Trends in V4 Countries: Focus on Migration from Ukraine*, red. V. Benč, Research Centre of the Slovak Foreign Policy Association, Prešov 2015, s. 33–44.
- Stabilna gospodarka w niestabilnych czasach. Krynica-Zdrój 6 września 2016 r.*, PAP, 6.09.2016.
- Stepniowski T., *Ukraina: niepewna przyszłość w cieniu przeszłości*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. 14, nr 4/2017, s. 83–94.
- Stosunek Polaków do przyjmowania uchodźców*, Komunikat z Badań nr 1/2017, CBOS, styczeń 2017.
- Szkoły wyższe i ich finanse [2010–2016]*, GUS, Warszawa 2011–2016.
- The V4 towards migration challenges in Europe. An Analysis and Recommendations*, red. R. Łoś, A. Kobierecka, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017.
- Unemployment rate 2005–2016*, Eurostat, www.ec.europa.eu (dostęp 13.04.2018).
- УНІАН (UNIAN), *Hungary Plays Ethnic Card in all Neighboring Countries: experts explain “Language Row” with Ukraine*, www.unian.net (dostęp 13.04.2018).
- УНІАН, *Отношение украинцев к России остается лучше, чем россияне к Украине – опрос (UNIAN, Otnoszenie ukrainciew k Rossii ostaietsja luczsze, czem rossijan k Ukrainie – opros)*, www.unian.net (dostęp 10.07.2017).
- United Nations, *International Migration Report 2009: A Global Assessment*, United Nations, New York 2011.
- United Nations, *International Migration Report 2017*, United Nations, New York 2017.
- Waterbury M.A., *Between State and Nation. Diaspora Politics and Kin-state Nationalism in Hungary*, Palgrave Macmillan, New York 2010.

Zatrudnienie i przeciwdziałanie bezrobociu. Zmiany w zatrudnianiu cudzoziemców – pytania i odpowiedzi, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, www.mpips.gov.pl (dostęp 27.12.2017).

Zniesienie wiz dla Ukraińców w UE, to zła wiadomość dla polskiego rynku pracy. Wielu może wyjechać z Polski, IAR, 09.12.2016.

Słowa kluczowe: kryzys ukraiński, polityka migracyjna, Grupa Wyszehradzka, Europa Środkowo-Wschodnia

Key words: Ukrainian Crisis, Migration Policy, Visegrad Group, Central and Eastern Europe

Economic Migrations from Eastern Europe to the Visegrad Group Countries after 2014

Abstract

The aim of the article is to present the conditions, scale and consequences of mass economic migrations from Eastern Europe to the Visegrad Group countries in the conditions of the protracted Ukrainian crisis. We will consider how the economic, political, social and cultural conditions may shape the migration flows from Eastern Europe in the future and whether Central Europe should be treated as the final destination of migration, or only the stage on the road to Western Europe. An important research problem will also be to find an answer to the question whether the growing wave of labour migration from the East may also be addressed to other countries of the Three Seas Initiative, mainly to Bulgaria and Romania, and to the Baltic States, and how it can affect the situation of Central European countries and the entire European Union.